

Предраг Пузовић

Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
Београд
ppuzovic@bfspc.bg.ac.rs

УДК: 271.22 (497.11)

ПРИМЉЕНО: 18. 02. 2016.
ОДОБРЕНО: 10. 03. 2016.

Страдање свештеника током Првог светског рата на подручју Бањалучке епархије

Сажетак: У раду су изнети кратки подаци о страдању свештеника током Првог светског рата на подручју Бањалучке епархије на основу грађе која се чува у Архиву Светог архијерејског синода.

Кључне речи: Први светски рат, Аустро-Угарска, интернација, таоци, логори, свештеници.

Свети архијерејски синод је одлуком од 18/5. априла 1940. године затражио од епархијских архијереја да се прикупе податци о пострадалим свештеницима током Првог светског рата. Бањалучки духовни суд прикупио је податке за 27 пострадалих свештеника и проследио их Светом архијерејском синоду. Према овим податцима осам свештеника је умрло од последица током или након рата.

Из Архијерејског намесништва прњаворског достављени су подаци за шест свештеника:

1. протојереја Милана Милановића, пароха поточанског,
2. поч. јереја Јосифа Ракића, бив. пароха палачковачког,
3. јереја Илије Ракића, пароха палачковачког,
4. поч. јереја Душана Школника, бившег пароха штрбачког,
5. јереја Ђорђа Враћешевића, пароха штрбачког и
6. јереја Дамјана Ђурице, пароха бос. кобашког.

Из Архијерејског намесништва бос. дубичког за четири свештеника:

1. протојереја Славка Вујасиновића, пароха и архијерејског намесника босанско-дубичког,
2. протојереја Мирка Мацуре, вероучитеља основних школа у Б. Луци,
3. поч. јереја Љубомира Пеће, бившег пароха слабињског,
4. јеромонаха поч. Илије Кочића, сабрата манастира Моштанице.

Из Архијерејског намесништва босанско-новског за три свештеника:

1. протојереја Мирка Павића, пароха бос. костајничког,
2. поч. јереја Светозара Карановића, бившег пароха босанско-костајничког,
3. јереја Никодима Плавшића, пароха чађавичког.

Из Архијерејског намесништва мркоњићког за три свештеника:

1. протојереја Стојана Тркуљића, умировљеног вероучитеља,
2. протојереја-ставрофора Николе Рожића, пароха подрашничког,
3. јереја Јована Протића, пароха бараћког.

Из Архијерејског намесништва кључког за једног свештеника:

1. јереја Мирка Кондића, пароха соколовачког.

Из Архијерејског намесништва босанско-градишког за једног свештеника:

1. поч. јереја Милоша Радића, бившег пароха гашичког.

Из Архијерејског намесништва санског за четири свештеника:

1. јереја Ђуре Грбића, пароха томинског,
2. поч. јереја Ђорђа Марчетића, бившег пароха хадровачког,
3. поч. јереја Косте Мајсторовића, бившег пароха липничког,
4. поч. јереја Лазара Ђулибрковића, бившег пароха еминовачког.

Из Архијерејског намесништва јајачког за једног свештеника:

1. јереја Јована Обрадовића, пароха доњовакуфског.

Из Архијерејског намесништва приједорског за једног свештеника:

1. јереја Николе Прокопића, пароха бистричког.

Из Архијерејског намесништва которварошког за једног свештеника:

1. јереја Душана Млађеновића, пароха которварошког.

Овом списку су придодата још два свештеника: протојереј Петар Рађеновић, члан Црквеног суда, и протојереј Јово Давидовић, судски тужилац.

Подаци за свештенике из Архијерејског намесништва прњаворског:

Прота **Милан Милановић**, парох поточански, преживео је рат а о свом страдању лично је написао извештај и доставио га Црквеном суду у Бања Луци. Ухапшен је 22/9. септембра 1914. године са Јованом Игњатовићем, тежаком из Папажана. Спроведени су у Прњавор где су затворени у згради државне основне школе. Из Прњавора са неколико угледних грађана и тежака спроведени су у Босански Брод. Почетком децембра 1914. године је пуштен кући. Поново је ухапшен 21/8. децембра исте године и спроведен

у Босански Брод а одавде у Арад. У Араду је почетком јуна 1915. године вршен војни преглед интернираца. Међу онима који су упућени на војни преглед био је и прота Милан. Да би избегао одлазак у војску затражио је документа од црквених и грађанских власти којима би доказао да као активни парохијски свештеник не подлеже војним обавезама. Како документа нису стигла на време, упућен је са 60 другова у 48 мађарску регименту у Плзењ у Чешкој. На војној обуци је остао до 21. октобра 1915. године, када је отпуштен из војске и враћен у Арад. Што се тиче логора у Араду, поред лоших услова, он пише да су трпели псовке, грдње, претње, малтретирање, чему су нарочито били изложени свештеници. Из Арада је пуштен кући новембра 1915. године. Никада му није саопштен разлог хапшења.¹

Податке за јереја **Јосифа Ракића** бившег пароха палачковачког, послао је Црквеном суду у Бања Луку свештеник Илија Ракић. Јосиф Ракић рођен је у селу Колунићу срез Босански Петровац. Богословију је завршио у Бања Луци. Учествовао је у устанку на Црним Потоцима у Босанској Крајини 1875. године због чега је касније био прогоњен. Рукоположен је за ђакона 6. октобра а за свештеника 16. октобра 1886. године у Сарајеву од митрополита Дабробосанског Ђорђа Николајевића. Године 1908. подигао је са својим парохијанима српску конфесионалну школу

свештеник Јосиф Ракић
са супругом Станом

у Палачковцима и од тада је стално под присмотром аустроугарских власти. За таоца је узет септембра 1914. године у Босанском Броду. Пратио је возове од Босанског Брода до Добоја и чувао мост на Сави код Босанског Брода све до маја 1916. године. Мучен је и малтретиран иако је био у 65-ој години живота. По ослобођењу од таоштва био је под присмотром власти све до ослобођења. Свештеничку службу вршио је 46 година. Умро је 31/18. јануара 1932. године. Сахрањен је код цркве у Палачковцима. За ревносну свештеничку службу одликован је црвеним појасом а за национални просветни рад орденом Светог Саве IV реда.²

Свештеник **Илија Ракић**, парох паланачки доставио је лично податке о свом страдању Црквеном суду у Бања Луци. Рођен је у Д. Јеловцу 1892. године, срез Босанска Дубица. Као богослов за време Српско-бугарског рата 1913. године био је добровољни болничар у војној болници у Нишу. Богословију у Призрену је завршио новембра 1913. године. Због тога што је

¹ Извештај је потписао свештеник Милан Милановић, Поточани 14. јун 1940.

² Српска православна парохија палачковачка КБр. 133, 13.VI/31. V 1940; П. Пузовић, *Српска православна епархија Дабро-Босанска*, Србиње (Фоча), 2004, 468.

био добровољни болничар и богослов призренске богословије, ухапшен је 1914. године са парохом босанско-кобашким. Везани спроведени су у Арад. У Араду је провео годину дана, а онда је узет у војску и као војник служио до ослобођења. Августа 1919. године рукоположен је за свештеника у Бања Луци од митрополита Бањалучког Василија (Поповића). За примерно владање и ревносан рад одликован је 1934. године црвеним појасом.³

О свештенику **Душану Школнику**, бившем пароху штрбачком у срезу прњаворском, податке је доставио Црквеном суду свештеник Ђорђе Врањешевевић. По њему је Душан Школник одведен крајем јула 1914. године у Прњавор, где је проглашен за таоца на савском мосту (Брод на Сави). Његово здравље је нарушено у таоштву па је крајем новембра 1914. године тешко болестан враћен кући. Нарушеног здравља умро је у Штрпцима 14. децембра 1914. године.⁴

Доста опширне податке о свом страдању за време рата дао је свештеник **Ђорђе Врањешевевић**, парох штрбачки. Ухапшен је 27/14. јула 1914. године и одведен у затвор у Бања Луку. У затвору му је 31/18. јула исте године саопштено да је постављен за таоца на бањалучком водоводу. Из Бања Луке је 12. VIII/30. VII 1914. године спроведен у Босански Брод са шесторицом прекобројних таоца и око 30 виђенијих људи. Након три дана из Босанског Брода ће са још 330 људи (већином из Гацка у Херцеговини) бити спроведен у Арад. То је први транспорт интернираца за Арад. У Араду су према интернирцима окрото поступали. Нису имали никакав контакт са спољним светом. Услови за живот су били тешки. Поступање према интернирцима је било грубо и нечовечно. Након дужег времена дозвољено им је да шаљу пошту, да купују бољу приватну храну у тврђавској кантини, да купују постељину, лекове итд. Причало се да је олакшање наступило на интервенцију арадског народног посланика, Румуна поп Биче, на пештанском Сабору. У Араду је свештеник Врањешевевић остао до 8. XII/25. XI 1914. године, када је враћен у Бања Луку са игуманом манастира Гомионице Гаврилом Стојнићем и бањалучким ђаконом Илијом Берић. У Бања Луци су их 11. XII/28. XI 1914. године сву тројицу прогласили за таоце. Врањешевевић и ђакон Берић били су таоци на железничкој станици Бања Лука – Предграђе а игуман Гаврило Стојнић на врбаском мосту у Карановцу код Бања Луке. Пошто су таоци са пруге Бања Лука – Добрљин склоњени, свештеник Врањешевевић је враћен у Бања Луку у затвор. Против њега је Окружни суд у Бања Луци повео истрагу ради велеиздаје. Како се ништа није могло доказати, оптужница није подигнута. Из Бања Луке је Врањешевевић 29/16. V 1915. године спроведен у Жегар код Бихаћа. По распуштању логора у Жегру 5. IV/23. III 1916. године Врањешевевић је враћен у Бања Луку а одавде кући у кућни притвор. За кретање изван куће морао се пријавити жандармерији-

³ Српска православна парохија паланачка КБр. 133, 13. VI/31. V 1940.

⁴ Српска православна парохија штрбачка, бр. 74, 8. јул/25. јун 1940.

ској станици. Црквени суд у Бања Луци актом од 21/8. јануара 1918. године бр. 18. доставља свештенику Врањешевевићу у препису решење земаљске владе за БиХ од 12. I 1918. бр. 18130 којим му се дозвољава да може обављати свештеничке дужности. На основу овог решења Црквени суд истим актом наређује да Врањешевевић отпочне свештеничку службу на парохији кољанској пошто се претходно јави политичкој власти. Тако је свештеник Врањешевевић после прогона и понижења након три ипо године добио слободу кретања и право вршења свештеничке службе.⁵

Шести свештеник из намесништва прњаворског **Дамјан Ђурица**, парох босанско-кобашки, доставио је лично податке о свом страдању током рата. Он је 6. августа 1914. године интерниран у Арад, где је остао 13 месеци. Из Арада је враћен у Бања Луку где је против њега вођена истрага за велеиздају. Након шест месеци спроведен је у Сарајево, где је остао 14 месеци. У Сарајеву ће га Окружни суд у парници „Дамјан Ђурица и другови“ због велеиздаје осудити на 16 година робије. Из Сарајева је спроведен у казниону у Зеници на издржавање робије. Након шест месеци одведен је у затвор у Травнику, где је остао осам месеци. Након ових страдања пуштен је кући без грађанских права.⁶

Из Архијерејског намесништва босанско-дубичког достављени су подаци за четири свештеника. Двојица су преживела рат а двојица су умрла од последица рата. На почетку рата сва четворица свештеника: **Славко Вујасиновић**, парох босанско-дубички, **Мирко Мацура**, парох дворишки, **Љубомир Пећо**, парох слабињски, и јеромонах **Илија Кочић** (брат Петра Кочића), сабрат манастира Моштанице, као политички осумњичени позвани су у срез и проглашени за таоце. Саопштено им је да својим главама јемче за ред и мир у срезу. Сеоским старешинама је наложено да објаве народу: „Ако се деси ма каква побуна или ускрати послушност и макакво ратно подавање, сва четири ће ,попа’ бити обешена“. Свештенике су затворили у казамате среског суда. У затвору су остали до марта и јуна 1915. године, а онда су под стражом одведени у Бихаћ у војни логор Жегар, где је било 500 до 600 Срба. Међу логорашима било је сељака, учитеља, свештеника, чиновника, трговаца, занатлија. Срба сељака највише је било из Херцеговине и околине Сарајева. Од поменутих свештеника Љубомир Пећо је од последица тамновања умро 1918. а јеромонах Илија Кочић 1926. године као парох липнички (Сански Мост).⁷

Из података достављених из Архијерејског намесништва босанско-новског видимо да је свештеник Светозар Карановић, парох босанско-костајнички, умро у Араду, а протојереј Мирко Павић, парох босанско-костај-

⁵ Српска православна парохија штрбачка, бр. 74, 8. јул/25. јун 1940.

⁶ *Истио*.

⁷ Српска православна парохија дубичка бр. 204, 6. јуни 1940.

нички и Никодим Плавшић, парох чађавички преживели су рат и дали сведочанства о своме страдању.

Протојереј **Мирко Павић** је ухапшен на Светог Илију 1914. године после Свете Литургије. Проглашен је за таоца и саопштено му је да одговара главом ако се било шта деси у његовој парохији противно вољи властодржца. У срески затвор у Босанској Дубици доведен је 11. септембра у шест часова после подне. Са њим су били свештеници: јеромонах Илија Кочић, Мирко Мацура, Љубомир Пећо и Славко Вујасиновић. Ова четворица свештеника су били затворени у једној соби а Павић је био посебно. Сва четворица су касније спроведени у Бихаћ а Павић као опасан човек спроведен је у Босански Брод. Одавде ће на Крстовдан бити спроведен у Славонски Брод у вагонима за стоку. На путу је претучен и вређан. Сазнавши да Срби поште на Крстовдан спроводници су донели парче сланине и гурали му у уста. Онима који не пуше стављали су цигарете у уста и терали их да пуше. Претили су им да не смеју живи до Арада доћи. У Славонском Броду их је дочекало мноштво Хрвата и Мађара спремни да их каменују као велеиздајнике. Одавде су одведени у Плетерницу код Славонске Пожеге и смештени у Тренкову касарну. Постројивши их пред касарном велики жупан Трнски (Хрват) им је саопштио ако се ма шта догоди у касарни да ће је обложити сламом и запалити да сви изгоре у њој. На тражење многих дошао је лекар, који им је уместо да их прегледа рекао им је: „Добро сте прошли. Нијесте требали живи ни доћи доведе.“ У Плетерници су остали три недеље а онда су спроведени у Арад. Уз пут су на железничким станицама псовани и вређани. У Араду су смештени у тунеле. Живот у Араду је описао овако „свирепо до садизма били смо мучени“. Сваког дана их је постројавао командант тврђаве и саопштавао им да ће их све стрељати. Иза леђа су им постављали митраљезе и пуцали у вис. Терали су их по највећој зими на купање, па су их онда у вешу сатима држали напољу на цичи зими. Убрзо су се појавиле ваши и болест пегавог тифуса. Интернирци су умирали у мајама. Избацивани су из тунела напоље на блато, снег, кишу. Мртве су нагеласлагали једне преко других, тако да је сложених мртвих било два до три метра висине. Сахрањивали су их нагел без мртвачког сандука. Павић је у једном дану опојао 41 умрлог а други свештеници су опојавали дневно два пута толико. Од 5.000 интернираца остало је 1.000 до 1.500 живих, а 3.500 до 4.000 после свирепих мучења остало је у туђини.

У Павићевом одељењу умрли су свештеници: Светозар Карановић, парох босанско-костајнички, Миле Богуновић, парох врелски, Лука Аџић, парох турјачки, Никола Грбић, парох глињски. Умрли су код куће по изласку из затвора: Никола Кеџман, Тодор Срдић из Дрвара, Младен Поповић, парох скендервакуфски, Марко Поповић, парох подградачки, Лука Џабић, парох поточански, и Јеврем Станковић, парох чечавски. Мирко Павић је пуштен из Арада крајем новембра 1915. године. Под пратњом је дошао до

Славонског Брода а одавде су се без пратње разишли у своја места. Код куће је био под полицијским надзором до ослобођења.⁸

За свештеника **Светозара Карановића** податке Црквеном суду у Бања Луци је доставио свештеник Милутин Матаруга. Према Матаруги Карановић је интерниран у Арад 1914. године, где је умро од тифуса. Он каже за Карановића да је био „врли свештеник, велики Србин и прави пастир стада свога“.⁹

Према сведочењу свештеника **Никодима Плавшића**, пароха чађавичког, рат га је затекао на парохији завидовићкој. У четвртак 19. јуна 1914. године спровели су га шуцкори из села Чардака, где се налазио парохијски стан, у испоставу у Завидовиће. Ту је затекао пароха жепачког Манојла Варагића. Сутрадан су спроведени у затвор среског поглаварства у Жепчу. Плавшић је затворен у самицу без прозора, где је провео осам дана. Одавде су 29. јуна по старом календару везани ланцима возом спроведени у Окружни затвор у Сарајево. У Сарајеву у затвору био је у соби са Васом Чубриловићем и Илијом Тохољем из Мостара. Третирани су као зликовци. После четири дана из Сарајева су спроведени у Окружни затвор у Травнику, где су остали један дан, а онда су их пустили кући. Исте ноћи када је дошао кући спроведен је у затвор у Завидовиће и проглашен је за таоца. Пратио је возове до Зенице и Сарајева. То је трајало до 12. августа 1914. године, када је спроведен у Славонски Брод. Ту су им се придружили транспорти Срба из Гацка и Билеће, свештеници и трговци из Ливна, Гламоча, Босанског Новог и Босанске Крупе. Одавде су возом спроведени у Арад. Из Арада је 10. јануара 1916. године враћен у срез Жепче, где је као таоц пратио возове на прузи Завидовићи Жепче све до априла 1918. године.¹⁰

Из архијерејског намесништва мркоњићког тројица свештеника који су преживели рат лично су описали своја страдања током рата. Протојереј-ставрофор **Никола Рожић**, парох подрашнички, спроведен је у Бихаћ 4. септембра/22. августа 1914. године. Одавде је спроведен у Тренкову касарну код Славонске Пожеге а потом у Арад. Осумњичен као шпијун Краљевине Србије, из Арада је под стражом спроведен у Темишвар на војни суд. После суђења поново је враћен у Арад, где је остао до 23/10. новембра 1915. године.¹¹

Свештеник **Јован Протић**, парох бараћки, интерниран је у Арад 12. августа 1914. године. Разлог интернације му није саопштен. Враћен је марта 1915. године. Стража га је пратила од Арада до Варцар Вакуфа (Мркоњић Град).¹²

⁸ Мирко Ђ. Павић, *Рајни доживљаји у интернацији 1914-1918*, Босанска Костајница, јун 1940.

⁹ Српска православна парохија слабињска, бр. 104, 30/17. мај 1940.

¹⁰ Управа српске православне парохије у Чађавици, бр. 112/40.

¹¹ Српска православна парохија подрашничка, бр. 57, 13. август 1940; П. Пузовић, *циљ. дело*, 470.

¹² Српска православна парохија бараћка, бр. 65, 14/1. јуни 1940.

Опширне податке о свом страдању дао је умировљени вероучитељ протојереј **Стојан Тркуљић**. Ухапшен је 17/30. јула 1914. године у Мркоњић Граду. Спроведен је под стражом у затвор у Јајце, где му је саопштено да је проглашен за таоца. Објашњено му је ако Срби не буду правили проблеме на прузи, мостовима и тунелима у јајачком и варцарском котару, њему неће бити ништа; ако буде кварова на прузи, цести, ћуприји и тунелима, биће ликвидиран. Сутрадан је доведен и свештеник Павле Убавић из Герзова. Њих двојица су били у једној соби у касарни. Саопштено им је да не смеју ноћу устајати са кревета, нити ићи према прозору или вратима. Лампа се није смела гасити нити врата затварати. Забрањено им је да разговарају. Потом су жандари довели младе свештенике Саву Шкаљка, пароха језерског, и Јову Шкаљка, пароха пљевског. Распоређени су у службу са војницима. Стојан Тркуљић је био на станици у Јајцу, Саво Шкаљак у Вијенцу, Павле Убавић је пратио воз преко Травника до Лашве. После два дана Стојана Тркуљића, Саву и Јову Шкаљка поново вратише у затвор у касарни. Од злостављања у Вијенцу Саво Шкаљак је полудео (сметнуо с ума) због чега је враћен кући у Језеро у кућни затвор. Одавде је уз војничку пратњу спроведен у болницу у Сарајево, где је умро 9. априла 1918. године. После Саве Шкаљка на станицу у Вијенац постављен је Стојан Тркуљић. Овде му је припремљена ликвидација, али га је спасио муслиман каплар Заим Мусић, који је због тога истог дана смењен са страже. После девет тешких дана проведених у Вијенцу, где са њим нико није смео говорити, враћен је у Јајце, где је сваки трећи или четврти дан са другим таоцима под пратњом наоружаних војника гоњен кроз Јајце до железничке станице, где је са стражом дочекивао и испраћао возове. Са станице је враћан у касарну где је са осталим таоцима био смештен у једној соби. Изводили су их у шетњу по један сат дневно под стражом. Од 1. до 29. децембра 1914. године са таоцима Милом Крстановићем и Ристом Ђурендићем из Бугојна наизменично је пратио возове од Јајца до Бугојна и назад. Крајем децембра 1914. године Тркуљић је спроведен у Окружни затвор у Травнику као велеиздајник. Из Травника је 30. јануара 1915. године везан ланцима са Дамјаном Плавшићем из Високог и Пером Граићем из Варцара и са још 11 „велеиздајника“ спроведен у Окружни суд у Сарајево. У Окружном затвору у Сарајеву био је под истрагом до 26. маја 1915. године, када је

протојереј Стојан Труљић

ослобођен са још 75 „велеиздајника“ због недостатка доказа. У Окружном затвору у Сарајеву остао је до 8. јула 1915. године, када је пуштен кући у Варцар са Пером Граићем, протом хаџи Милом Попадићем из Кључа и Тодором Мријанцем, свештеником из Стројица-Јањ котар Јајце. Када је дошао у Варцар предстојник варцарски Готесман, који га је послао у таоце, одредио му је кућни затвор до септембра 1915. године.¹³

Из Архијерејског намесништва кључког сачуван је извештај свештеника **Мирка Кондића**, пароха соколовачког, о његовом страдању током рата. Ухапшен је након Велике Госпојине 1914. године и спроведен у жандарску касарну у Врхпољу. Као сумњив човек одавде је спроведен у Бихаћ, где је у затвору остао 5-6 недеља. Из Бихаћа је спроведен у Босански Брод, затим у Плетерницу и на крају у Арад. Уз пут су их у возу мађарски војници тукли кундацима од пушака, ногама и рукама. У Араду су услови за живот били тешки, а осим тога харао је тифус и стално им је прећено смрћу. По Петровдану 1915. године под стражом је враћен у Кључ, где му је саопштено зашто је био интерниран, и да је сам крив. Из Кључа је пуштен кући.¹⁴

За свештеника **Милоша Радића**, пароха гашичког из Архијерејског намесништва босанско-градишког, извештај је написао свештеник Данило Ђуђун, администратор парохије гашичке. Сам Радић је у летопису гашичке парохије записао да је ухапшен 22. јула/4. августа 1914. године и као таоц био је два месеца у Босанској Градишци. Запрећено му је ако се било шта догоди у његовој парохији да ће бити обешен. Из Босанске Градишке је са својим парохијанима: Марком Памајлићем и Илијом Звијерцем из Бистрице, Ђуром Котуром из Тријебовљана и Остојом Голићем из Гашице 27/14. септембра спроведен у Арад. Радић је нарушеног здравља преживео арадску голготу док су неки од његових парохијана тамо умрли. Одликован је црвеним појасом и орденом Св. Саве V степена. Умро је 2. марта 1929. године у 56 години живота.¹⁵

Из Архијерејског намесништва санског сачувани су извештаји за четири свештеника. Свештеник **Ђуро Грдић**, парох томински, лично је доставио податке о своме страдању. По његовом сведочењу, Аустро-Угарске власти су га 29. августа 1914. године спровеле у затвор у Бихаћу, потом у Плетерницу и на крају у Арад, где је остао до половине јуна 1915. године. Као разлог његовог интернирања власти су му саопштиле да је опасан по државни поредак. По његовом казивању власти су ухапшене злостављале, тукле и за новац уцењивале. У Араду су смештени у тунеле пуне смрада и прашина. Пошто су добро платили, добили су собу са патосом и прозорима. У

¹³ Извештај је написао прота Стојан С. Тркулић у Мркоњић Граду 23. VI 1940; П. Пузовић, *цивиј. дело*, 494.

¹⁴ Српска православна парохија соколовачка, бр. 85, 12. јуни 1940.

¹⁵ Српска православна парохија гашичка, бр. 59 ех 1940; П. Пузовић, *цивиј. дело*, 470.

тешким условима затвореници су обољевали од разних заразних болести, међу којима је најчешће био тифус, од кога су многи у мукама умрли. Половином јуна 1915. године пуштен је на слободу, али му је било ограничено кретање све до краја рата.¹⁶

Податке о страдању свештеника **Ђорђа Марчетића**, пароха хадровачког, дао је на основу казивања свештеник Мир. Глушац из Будимлић Јапре. Ђорђе Марчетић је рођен 1889. године. Завршио је богословију у Призрену. Као млад свештеник био је задахнут љубављу за ослобођење српског народа од непријатељске власти. То је био разлог да су га аустријске власти 1915. године спровеле у затвор у Сански Мост. Пошто је био оболео од туберкулозе, на основу лекарског уверења пуштен је из затвора. Стављен је под надзор шуцкора, који су често долазили кући, вређали га и вршили преметачину по кући. Године 1916. године одведен је као таоц да чува пругу од Босанског Новог према Бихаћу. На интервенцију угледног муслимана Ахмета Шекића из Будимлић Јапре пуштен је кући. Исцрпљен и болестан често је дуже време лежао у постељи. Умро је у јесен 1918. године.¹⁷

За свештеника **Косту Мајсторовића**, пароха липничког, податке је дао свештеник Никифор Куњавчић. Коста Мајсторовић је рођен у Герзову. Као добар Србин и свештеник често је прогоњен и затваран од аустроугарских власти. У јесен 1915. године интерниран је у Арад. Након годину дана враћен је на парохијску службу под надзором власти до краја рата. Здравље му је нарушено у арадским казаматима. Умро је 6. октобра 1918. године. Сахрањен је код цркве у Липнику. Иза себе је оставио жену и четворо малолетне деце.¹⁸

Јеромонах Севастијан Дусић прикупио је податке о страдању свештеника **Лазара Ђулибрковића**, пароха еминовачког. По казивању парохијана свештеник Лазар Ђулибрковић је спроведен у Арад 1914. године. У Араду је остао две године. Тешко болестан враћен је кући, где је умро 1916. године. Сахрањен је у гробљу у Санском Мосту.¹⁹

Из архијерејског намесништва јајачког сачувани су подаци о страдању током рата свештеника **Јована Обрадовића**, пароха доњовакуфског. По сведочанству свештеника Јована Обрадовића, поред њега из Доњег Вакуфа у таоце су узети Мило Катић, трговац, и Влада Ивица, гостионичар. Обрадовић је 29/16. јула 1914. године стављен у кућни затвор. У петак 31/18. јула исте године је проглашен за таоца на железничкој станици у Доњем Вакуфу. Потом је премештен у Јајце. Сваки трећи дан долазио је из Јајца у Доњи Вакуф. Под војном пратњом спроведен је 19/6. новембра 1914. го-

¹⁶ Српска православна парохија томиначка, бр.150, 13. јуни 1940.

¹⁷ Будимлић Јапра, 10. јуни/28. мај 1940.

¹⁸ Никифор Л. Куњавчић, парох липнички, 29. мај 1940.

¹⁹ Српска православна парохија еминовачка, 25/12. јун 1940.

дине у Жегар код Бихаћа, где је остао до 17/4. априла 1915. године, када је спроведен у Окружни суд у Сарајеву, где му је суђено у велеиздајничком процесу против Васиља Грђића и другова. Саслушан је 19. априла, а потом је стављен у самицу. Из Сарајева је 1. јуна 1915. године премештен у Бања Луку са преко 170 другова „велеиздајника“. У Бања Луци је са тридесет двојицом оптужених ослобођен, док је шеснаест са Васиљем Грђићем осуђено на смрт. Коначно је Обрадовић 23. јуна 1915. године пуштен из затвора кући. У поверљивом жандармеријском документу у Доњем Вакуфу за свештеника Обрадовића се каже: „Српски православни свештеник, увијек нелојалан, буну народ против режима и увијек против Монархије непријатељски расположен бивши пропагатор. Таоц.“²⁰

Из Архијерејског намесништва приједорског своје страдање током рата је описао само свештеник **Никола Прокопић**, парох бистрички. Он је још као бањалучки парох и председник друштва „Отаџбина“ 1908. године био осуђен на седам година тешке робије. У затвору је био од 1. марта до 2. децембра 1908. године у Бања Луци и Мелерсдорфу. Вративши се кући радио је на просвећивању народа и како сам каже научио је преко 150 лица читати и писати. За време Задарске кризе жандарми су претресли његову кућу, гробље, цркву, олтар и звоник тражећи оружје које је он наводно добио из Русије. Првог августа 1914. године жандарми су поново претресли његову кућу и одвели га у војни затвор у Бања Луци. Седам дана касније осуђен је на вешала. После дванаест дана исчекивања заузимањем адвоката Данила Димовића из Сарајева сарајевска влада је поништила пресуду и вратила на поновни претрес. Јануара 1915. године поново је осуђен на три године и девет месеци. Половином октобра 1917. године ослобођен је затвора и послат у војску као обичан војник. Изнемогао и оболео пуштен је кући почетком 1918. године.²¹

Из Архијерејског намесништва которварошког податке о своме страдању током рата дао је лично свештеник **Душан Млађеновић**, парох которварошки. Он је доставио Црквеном суду у Бања Луци и кратке податке о страдању синђела Косте Чавића, пароха масловарског и свештеника Младена Поповића, пароха скендервакуфског и Риста Вуковића, пароха липљанског. По његовом казивању 17/30. јула 1914. године у 1 сат после пола ноћи шуцкори и жандарми са жандармеријским наредником извршили су преметачину његове куће. Након четири сата преметачине, осумњичен као члан Народне одбране, везан је у ланце и спроведен у бањалучки војни затвор, где је провео под истрагом месец дана. Из војног затвора у Бања Луци спроведен је у Арад, где је остао до краја јуна 1915. године. За то време

²⁰ Српска православна парохија доњовакуфска, бр. – 1940.

²¹ Извештај о своме страдању написао је свештеник Никола Прокопић у Бистрици 21. јуна 1940; П. Пузовић, *циџ. дело*, 449-450.

му је породица потпуно разорена, већина је умрла а кућа је опустошена. Вративши се кући држан је 15 дана у кућном притвору, а потом је по наређењу земаљске владе морао одмах да иде у Жегар код Бихаћа. Међутим, на интервенцију лекарке из Котор Вароши др Ракић остао је четири месеца у кућном притвору у Котор Вароши. Након овог времена дозвољено му је да у пратњи шуцкора може вршити парохијске дужности, што он није хтео да користи, па је продужио боравак у кућном притвору. Након ослобођења био је парох и архијерејски намесник у Котор Вароши.²²

Синђел **Коста Чавић**, парох масловарски је јула 1914. године спроведен у бањалучки војни затвор а потом је враћен у затвор у Котор Вароши. Крајем 1914. године је интерниран у Арад, где је остао неколико месеци. Потом је ослобођен и пуштен кући. Умро је 14. маја 1931. године.²³

Свештеник **Младен Поповић**, парох скендервакуфски, августа 1914. године је везан у ланце спроведен из Скендер Вакуфа у затвор у Котор Вароши. Одавде је интерниран у Арад, где је остао до краја 1915. године. Изнурен и нарушеног здравља, умро је 1918. године оставивши иза себе жену и троје незбринуте деце.²⁴

Свештеник **Ристо Вуковић**, парох липљански, провео је неко време у полицијском затвору у Котор Вароши. Пошто је пуштен из затвора стављен је под надзор до краја рата.²⁵

Судски тужилац при епархијском Црквеном суду у Бања Луци протојереј **Јово Давидовић** доставио је поменутом суду извештај о своме страдању током рата. Прота Давидовић је рођен 1889. године у Пољавницама, срез босанско-новски. После седмог разреда сарајевске гимназије завршава богословију у Рељеву. Рукоположен је у чин свештеника 11. септембра 1913. године и постављен за пароха у Зборишту, срез босанско-крупски. Ухапшен је 21. јула 1914. године. После три дана пуштен је, али му је забрањено да се удаљава од куће. Поново је ухапшен 5. августа исте године и спроведен у војни затвор у Бања Луци. Од војног суда осуђен је 20. октобра 1914. године на три ипо године тешке тамнице, због ометања јавног мира (покушај буне). Одавде је 8. маја 1915. године упућен у војни казнени завод у Мелесдорф у Аустрији. Августа 1916. године комисија је Давидовића прогласила способним за војску. Почетком новембра исте године спроведен је преко Бања Луке у Лебринг у допунску команду другог боснако-херцеговачког пјешадијског пука. Као редов служио је 13 месеци. Пуштен је из војске 1917. године. Након пуштања из војске није му дозвољено да врши парохијске

²² Извештај о своме страдању током рата написао је Душан Млађеновић у Котор Вароши 1940.

²³ Извештај о страдању током рата синђела Косте Чавића написао је Душан Млађеновић у Котор Вароши 1940.

²⁴ *Истии.*

²⁵ *Истии.*

дужности јер је земаљска влада тражила од њега да замоли цареву амнестију за дозволу вршења јавног звања. Давидовић то није хтео па се марта 1918. године запослио у рудокопу угља у Љешљанима код Добрљина, где је остао до ослобођења. По ослобођењу службовао је на парохији до 31. марта 1933. године. Од 1. априла 1933. године постављен је за судског тужиоца при епархијском Црквеном суду у Бања Луци.²⁶

Сачуван је и извештај проте **Петра Рађеновића**, члана Црквеног суда у Бања Луци, о његовом страдању током рата. Рат га је затекао као пароха у Крњеуши, срез Босански Петровац. На Илиндан 1914. године служио је Свету Литургију у селу Врточе и проповедао. Сутрадан га је позвао жандармеријски капетан у Петровцу и саопштио му да из куће не сме никуд излазити. Крајем августа 1914. године затворен је у жандармеријској касарни у Крњеуши. Сутрадан је са Гојком Ракићем, трговцем из Петровца, и свештеником Тодором Срдићем, парохом из Унца, спроведен у Бихаћ. Затворени су у затвор Окружног суда. После десетак дана премештени су у зграду гимназије. Неколико дана пред Крстовдан премештени су сви интернирци у Босански Брод. Ту су неколико ноћи преноћили у једном дворишту. Интернираца је било између 200 и 300 из разних места БиХ. На Крстовдан су возом превезени у Плетерницу код Славонске Пожеге. Током пута Мађарски војници су кундацима тукли интернирце. Поштедели су оне који су имали да плате. Почетком новембра 1914. године из Плетернице су премештени у Арад. На путу од железничке станице до тврђаве били су нападнути од војника који су их пратили и од народа по улицама. Војници су их ударили кундацима од пушака а народ циглама и другим предметима. Смештени су у тунеле тврђаве на голу земљу. Касније су преко стражара за свој новац куповали даске са ниским ногарима, простирке и покриваче. У Араду је у то време било 3-4 хиљаде интернираца из БиХ. Били су разврстани у четири одељења. Командант лагера потпуковник Хегедиш исказивао је велику мржњу према интернирцима. Често их је постројавао у дворишту, грдио, претио стрељањем. Храна је била лоша и неуредна. Постељина и веш били су пуни ваши, а онда се појавио и пегави тифус. У почетку је умирало дневно 5 до 6 а касније и до 30 интернираца. Мртве су сами сахрањивали. У почетку су носили покојнике до гробља, а касније су сакупили новац и купили кола и коње. Маја 1915. године смењен је Хегедиш и на његово место постављен капетан Лахман. Он је поправио стање у лагеру, а посебно су му захвални што је истребио ваши из постељине и хаљина. Октобра 1915. године спроведена је регрутација међу интернирцима. Више од половине је послато у војску а неки су пуштени кући. Они који су остали у тврђави премештени су почетком новембра у Нежидер и смештени у дрвене бараке. Невоља је била у томе што је била јака зима и слаба храна. Овде

²⁶ Извештај написао протојереј Јово Давидовић у Бања Луци 1940.

су остали до фебруара 1916. године. Тада су неки пуштени кућама, а остатак је премештен у Шопроњек. Ту су остали до краја априла када су пуштени кућама. Прота Рађеновић је 30/17. априла 1916. године дошао кући у Крњеушу. Пре доласка кући морао се јавити среском начелнику у Петровцу, који му је саопштио да ће бити под најстрожијом присмотром. У таквој ситуацији је дочекао ослобођење.²⁷

Резиме: У раду су дати кратки биографски подаци пострадалих свештеника током Првог светског рата из Бањалучке епархије. Кратке биографије су написане на основу извештаја који се чувају у Архиву Светог архијерејског синода. Извештаје су писали преживели свештеници, а за оне који су убијени или умрли током и након рата писали су њихови сродници или сведоци њиховог страдања. Таквих извештаја има 27. Према овим извештајима осам свештеника је умрло током и након рата од последица мучења.

Извори:

Архив Светог архијерејског синода АС, Ф, IX, 1941.

Литература:

Предраг Пузовић, *Српска православна епархија Дабро-Босанска*, Србиње (Фоча), 2004.

²⁷ Црквени суд православне епархије бањалучке, бр. 1146, 17/4. јул 1940.